

Predrag Krstić
GORDOST BEZ LUCIFERA

Stotine pisaca i mudraca neumorno pišu o važnosti samopotvrđivanja, o tome kako svako dete treba da razvija svoju individualnost (pa ma kakva da je); o tome kako svaki poslovan čovek mora težiti uspehu, a svaki uspešan – razvoju svoje magnetične i neodoljive ličnosti...¹

Situacija se danas sigurno nije promenila, osim možda nagore, u odnosu na 1929. godinu, kada je Česterton zapisao ove reči. Jedan okret se desio i od društva krivice u kulturi greha postali smo društvo razuzdanog samopotvrđivanja, gubitka svakog standarda, nediskriminativne demokratizacije svih privilegija. Nekada smrtni greh gordosti negiran je univerzalizacijom: pu-

¹ Gilbert Kit Česterton, „Gordost kao greh Lucifera”, sa engleskog preveo Milan Ramadanski, *Polja*, Novi Sad, 53 (444) / 2007, str. 9–13. Citat sa stranice 11.

ko postojanje, kakvo god, unapred je opravdano i dovoljno da bi bilo proglašeno vrednim. Ništa se više ne zaslužuje, sve je punopravno zato što postoji. Senzitivna debilizacija se pokazala vrlo uspešnom taktikom u borbi protiv psihoza civilizacije.

Gordost duduše nikad nije postala vrlina (osim možda lokalno i kontekstualno) – suviše je taloga u reči – ali se povremeno približava tome i svakako praktikuje besomučno: od fejsbuka, nečeg goreg i od dnevnika, kao samorazumljivog neotudivog prava da se privatne trivialnosti objavljuju, dakle dobiju javni značaj, do postupanja prema bezobraznom alibiju svih nepočina koji je avanzovao do poslovice: „bog je prvo sebi bradu stvorio”. Čak su i Gordog Albiona, isprva sintagma koja prekoreva i nagrduje Engleze, njeni fudbaleri vremenom prihvatili kao oznaku vlastite vrline. Kod nas sve vrvi od Gordana, a u novije vreme i muških Gordana.² Verovatno najdrastičniji materijal bestidne promocije i uživanja (u) gordosti, međutim, predstavljaju savremene reklame za pivo. Ta već i slikovna razgačenost konačno izriče kvintesenciju ničim inhibiranog samoljublja takobivstovanja: „ponosni na to što jesmo”. U pozadini još lepršaju domicilne zastave i likovi ratobornih sportista. Česterton je, i ne znajući za eskalaciju pivskog patriotizma, još onomad mislio da definisanje rodoljublja nudi najbolji način da se odredi i gordost:

² Zahvaljujem se Mariji Selak i Biliđani Albahari na ovom i na drugim dragocenim ukazivanjima.

Ono je najplemenitije od svih prirodnih osećanja sve dotle dok se da ovako iskazati: „Samo da budem dostojan Engleske!” A kada se rodoljub zadovoljava da kaže: „Ja sam Englez” to je početak gnusnog farisejstva.³

Zaista, ničeg vulgarnijeg od „logike”: ja sam ono što sam i – svaka mi čast. Ako to može da sadrži neki emancipujući momenat kada je reč o diskriminisanim grupacijama – diskriminisanim zbog onoga što jesu⁴ – teško da se samo sobom, van polemičkog konteksta, ikako može opravdati. Neophodnost usidrenja ličnosti i ostale pogubne patologije sabrane u psihologiji čežnje za identitetom pre predstavljaju priznanje stecaja ili makar granice borbe za vrlinu protiv gordosti. Starati se da se bude dostojan nekog postignuća je zaista već nešto drugo, ali ukoliko se i ono identificuje sa nekom formacijom i ostane na pasivnom i zadatom udostojavanju umesto da ličnim ulogom preduzme rad na samostalnom postignuću, klica sedimentacije stava gordosti je već posejana i, doduše, regulisana

³ „Ne mogu smatrati slučajnošću što patriota neobično poštuje zastavu svoje zemlje upravo u državama sa katoličkom tradicijom kao što su Francuska, Poljska i Irska, dok se u mnogim drugim zemljama patriota ushićuje svojom rasom, plemenom, krvlju, tipom i samim sobom kao njihovim predstavnikom, pa bilo to u Berlinu ili Belfastu”, dodaje Česterton („Gordost kao greh Lucifera”, str. 13), koji je i prešao iz anglikanske u rimokatoličku crkvu.

⁴ Imamo u vidu reaktivne, ako i samo ako su reaktivne, lozinke tipa *Say It Loud – I'm Black (kasnije Fat) and I'm Proud.*

osiguračem kontrolisanog rasta, odnosno hronične nedoraslosti.

Uvažavamo i čak naglašavamo razliku na kojoj su mnogi koji su se uopšte time bavili simptomatski snažno insistirali, razliku između gordosti i ponosa. Sažimamo je takođe na način na koji to čini Kolnai negde s početka svog priloga u ovom zborniku: gordo je držanje, a ponos je uvek kontekstualan. Ali nikako se ne obavezujemo na zaključak da postoji „kvalitativna”, kao zadata ni kvantitativna, razlika između (opravdanog) ponosa i (preteranosti, zastranjivanja) gordosti.⁵ Teosupstancijalisti mogu da vide manifestaciju boga u svemu, ali

---

⁵ Kolnai kaže: „Ono što je pre svega bitno jeste samo dokaz da gordost nije samo višak ponosa nego je, uprkos svoj srodnosti sa njim, kvalitativna 'drugost' i čak, u određenom smislu, uključivanje suprotnog usmerenja. Iako ponosna osoba preteruje u pogledu sopstvenog značaja za ovaj svet, gorda osoba prepoznaće svet samo kroz sebe. Ponosna osoba ima nameru da sebi osigura dostojanstveno postojanje, dok gorda osoba postojanje poznaće samo kao postojanje. Ponos ume da povređuje, ali ponos isto tako zna i da podbada: gordost uništava. Ponosna osoba 'zna šta je dužna sebi samoj', dok gorda osoba zna da niko ne ništa ne duguje. U nekom uređenju, ponosna osoba će držati do svog 'visokog položaja', dok gorda osoba suštinski neće da se uklapa u nikakav poredak. Da bi se i gradaciji ukazala pravičnost: gordost ponosa je da 'drži do sebe': ali ponos gordog je da se drži toga, da ne mora ničeg da se drži". Prema našem mišljenju, međutim, gordost zaista nije naduvani ponos, ali ne zato što se suštinski razlikuje, nego upravo zato što se ne razlikuje, što ponos u bitnom smislu već jeste gordost. Verujemo da postoji srpska reč koja bolje pogada ono što Kolnai predstavlja zapravo željom za izvan-rednošću i van-serijskom prirodom gordog: „samoživost”. Osim toga, ovde bi mogao biti slučaj da višak podela i nijansi umesto starih dobrih divergencija u neko doba po-

kad dove do zla gordosti iznenada postaju empiristi nominalisti i ponos odbijaju da prihvate kao varijabilnu manifestaciju gordosti. I sami gordi, stalno bismo da spasemo pravo da se (ne)umereno ponosimo.

Broćić nalazi da je ponos (uglavnom) pozitivno vrednovan u našoj kulturi, da je „pozitivno emotivno stanje duha“ koje podrazumeva „uspravno držanje i uzdignutu glavu“, a da je tek u sekundarnom značenju, kao „lažni ponos“, povezan sa prokazanom i nedvosmisleno negativno vrednovanom gordošću, nadmenošću, uobraženošću i ohološću (ili čak prelazi u njih), kao „opredmećenim osobinama onoga ko ima preterano visoko mišljenje o sebi, koji uobražava, odnosno neosnovano i neopravdano zamišlja da je bolji i važniji od drugih“.⁶ Predstave o oholosti, gordosti i nadmenosti, za razliku

---

staje zamoran i da vodi deskriptivnim trivijalnostima zbratimljenih pojmova koji se pretaču. Mišljenja smo da bi „narcizam“ ne samo pokrio značenje koje Kolnai ima u vidu nego bio i daleko produktivniji pojam ili čak okvir za nepristrasnu analizu gordosti. Kolnai, međutim, podbacuje eksplanatorni potencijal narcizma redukujući ga na jedan od mnogih gordosti „analognih stavova“ ili „duševnih držanja“. On pritom te stavove ili držanja, ako dobro razumemo, razlikuje prema obimu njihovog zahvata, gordost nadređujući narcizmu umesto, kao što verujemo da je uputnije, obrnuto: „'Narcizam' takođe spada u bliže okruženje gordosti i razlikuje se od nje po tome što se zadržava na nečemu konkretno-predmetnom, pa čak i ako se radi o sebi samom“. Navedeno prema str. 139–140 ove knjige.

⁶ Andrijana Broćić, „O konceptualizaciji pojmova ponos, gordost, oholost i nadmenost u srpskom jeziku“, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, Novi Sad, 55 (2) / 2012, str. 119–140. Citati sa stranica 123, 125, 129, 132, 138–139.

od ponosa, vezuju se za nešto hladno, bezosećajno, ravnodušno i tvrdo: „tvrd i ohol čovek je neosetljiv na delovanje 'spoljašnjih sila', to jest nepodložan uticajima koji izazivaju emocije, drugim rečima – ravnodušan. I pojam nepristupačnosti nadovezuje se na pojmove hladnoće i tvrdoće – ohola, gorda i nadmena osoba je hladna, tvrda, nepristupačna, daleka, to jest bezosećajna i ravnodušna”.⁷

Sve te predstave i običajna vrednovanja, međutim, odbojnu gordost sagledavaju iz perspektive privlačno povišene temperature ponosa i sameravaju je prema njoj. Jer, opet za razliku od svojih „suseda”, ponos često vezujemo i za sreću, radost i zadovoljstvo; čast, dostanjanstvo, diku, obraz i slavu takođe; najzad i za samopouzdanje, samopoštovanje, samosvest, nacionalnu svest, ljubav, veliko srce, oduševljenje, uzbuđenje, optimizam, snagu, nadu, upornost, strast; doduše još i, ali tek na kraju, za stid, sujetu, taštinu, predrasudu, častoljublje. Gordost i oholost, pak, vezuju se prevashodno za sujetu, greh, slavoljublje, bahatost, drskost, nesamokritičnost, bezobzirnost, prepotenciju, razmetljivost, nebrigu, nepažnju prema drugima, uobraženost, samopouzdanje, samodopadljivost, siledžijstvo, pohlepu, taštinu, samoljublje, predrasude, nepristojnost, zabludu, prezir i lažni ponos. U *Asocijativnom rečniku srpskog jezika*, naime, gordost ispitanici ubedljivo najčešće aso-

⁷ Broćić, „O konceptualizaciji pojma ponos, gordost, oholost i nadmenost u srpskom jeziku”, str. 136.

ciraju sa ponosom, a daleko iza i sa uobraženošću, ohološću, visinom, ljutnjom, predrasudom, ogorčenošću, zlom i nesrećom.⁸

Ponos bi nekako da se pridži uz normalno i poželjno samopoštovanje, a da se prelazom u nešto sasvim drugo, obično oholost, proglaši – njegova eskalacija. Umetno da se po već ustanovljenom protokolu mišljenja, istina prvog potraži u drugom, umerenost, odmerenost i preteranost istoga bi ovde da čine negaduelnu razliku: „Kada samopoštovanje prekorači svoju meru, a to je slučaj kada jedna ličnost ugrozi slobodu i samopoštovanje druge ličnosti, onda se ono pretvara u svoju negaciju, a to je upravo gordost“.⁹ Ova razložna i gotovo liberalna odbrana sebecentričkog vrednovanja ne opterećuje se mehanizmom tog preobrtanja u vlastitu suprotnost, koji stoga ostaje samorazumljiva mistika, nekakva hidraulička fluida koji jednom postaje jedno a drugi put drugo na jednoj skali zasićenosti njime koja jasno imenuje granicu ali ne i njenu mernu vrednost. Najzad, u istom sklopu neke intuitivne dijalektike, za razliku od ponosa, gordost izjeda samu sebe. I po sebi nepoželjna i nedozvoljiva, što se duže praktikuje sve je manje opravda-

⁸ Predrag Piper, Rajna Dragičević i Marija Stefanović, *Asocijativni rečnik srpskog jezika*, Beograd: Beogradska knjiga, Službeni list SCG, Filološki fakultet, 2005; Broćić, „O konceptualizaciji pojmljova ponos, gordost, oholost i nadmenost u srpskom jeziku“, str. 137.

⁹ Damir Lazar Malešev, „O gordosti: povodom nekoliko književnih likova i iz ličnog iskustva“, *Lipar Kragujevac*, 10 / 2001–2002, str. 20–22. Citat na stranici 22.

nja za nju; izobličuje dok potpuno ne podrije onu jedinu vrednost u koju se kune, svog nosioca.

Gordost je krajnja beda duše koja u svome pomračenju misli da je bogata. Ta pogana strast ne samo što nam ne dopušta da napredujemo, nego nas i sa postignute visine ruši. Gordost je nar, unutra gnjio, a spolja gladak i lep.¹⁰

I ako je ikad imao, gord se uskoro neće imati čime ponositi. Pogrešna procena, kako bi se danas reklo, „u njegovu korist” – radi na njegovu štetu. Podbacivanje nije tako opasno; prebacivanje je tek pad sa ono malo doznačene ili dosegnute visine. Precenjivanje vlasitog (u)dela je neoprostivo, naročito ako je hronično. Ali, ne izbegavamo li sada već s mukom i prenaglašeno ono što se čini neizbežnim, ulazak iz svetovnog u religijski diskurzivni registar?

Nije li, dakle, nemoguće uopšte govoriti o gordosti bez slike (od)pada od Boga i čitave nebeske menažerije, bez figure uznesenja, osude i kazne, bez teokosmičkih merdevina i sunovrata, bez geografije i dramaturgije onog gore i onog dole između kojih ubogi čovek traži svoje mesto? Teza ovog rada jeste da je moguće, neophodno i tek tada zapravo umesno – uprkos ograničenjima koja nas unaperd hijerarhijski orijentišu u vredno-

¹⁰ Jovan Lestvičnik, sveti, „O bezglavoj gordosti i nečasnim i hulnim pomislima”, prevodilac nije naveden, *Vinograd gospodnji: list za duhovnu kulturu* (Novi Sad) 19 (61) / 1994, str. 6–9. Citat na stranici 7.

stima, uprkos već jezičkoj strukturiranosti vrednosnih pojmoveva tako da metaforički predstavljaju sliku vertikale na kojoj se mogu locirati mesta određenih postupaka ili svojstava.¹¹ Želeli bismo, u svakom slučaju, da destabilizujemo merodavnost tog istog puta na dole i na gore, a da ne ostanemo bez ikakvog standarda; da osudimo gordog, oholog, uobraženog čoveka – koji, nema sumnje, ima visoko mišljenje o sebi, smatra se nadmoćnim u odnosu na druge i smešta na gornji kraj vrednosne skale, najčešće obrnuto proporcionalno onome kako ga drugi vide, odnosno kako vrednuju tu njegovu osobinu – a da jezičko-pojmovnu shemu „dobro je gore, loše je dole“,¹² zamenimo neshematizovanim ukazivanjem na razliku kao invektivu koja nadmenost lišava svakog uzrosa i ponosa.

* * *

A govorio si u srcu svom izaći ću na nebo, više zvijezda Božijih podignuću prijesto svoj, i sješću na gori zbornoj na strani sjevernoj; Izaći ću u visine nad oblama, izjednačiću se s višnjim. A ti se u pakao svrže, u dubinu grobnu.¹³

¹¹ Katarina Rasulić, *Jezik i prostorno iskustvo*, Beograd: Filološki fakultet, 2004, str. 215.

¹² Rasulić, *Jezik i prostorno iskustvo*, str. 203; Broćić, „O konceptualizaciji pojmoveva ponos, gordost, oholost i nadmenost u srpskom jeziku“, str. 121, 131, 138.

¹³ Knjiga proroka Isaija, 14: 13–15, prevod Đuro Daničić.

Linerana teološka konstrukcija koja kontekstualizuje gordost oslanja se ili čak počiva na razdeobi i pretpostavci postojanja onog višeg, gore – piramidalno i onog apsolutno višeg, najvišeg, boga – i takođe onog dole, nižeg. Nevolja, urkatko, nastaje kada (i zbog toga što) ono niže ili oni dole hoće da budu gore i idu preko svoje mere. Takvog konflikta klasa, razreda ili kasti ima već i u Gilgamešu i, naročito, kod Grka: svuda se pravedna kazna u liku gneva bogova sručuje na pogodene koji bi da iskorače izvan svojih granica. Ali slika naše kulture, jevrejskohrišćanske, ali i islamske, vezuje se za lik Lucifer-a. Legenda kaže da je lišen božje milosti i otpao iz raja jer je želeo da bude jednak jedinom Bogu. A to se ne sme. To je gordost: hteti nepropisno se uzdići. Jer, postoje i propisna i doduše uvek mesna, precizno lokalizovana uznesenja, u uznosu nikad po nameri Bogu ravna već samo poravnana s obzirom na destinaciju tog nedostižnog uzora. Bogolika pretenzija kada prelazi u identifikaciju postaje gordost. I povlači pravdu pada, kaznu da se pada, da se ide u suprotnom smeru od onog kojim se (u)mislilo ići, da se ne bude ni na visini na kojoj se bilo. I na nebu i na zemlji.

Sine čovječji; reci knezu Tirskomu: ovako veli Gospod Gospod: što se ponese srce tvoje, te veliš: ja sam Bog, sjedim na prijestolu Božjem usred mora; a čovjek si a ne Bog i izjednačuješ srce svoje sa srcem Božnjim; Eto murdiji si od Daniila, nikakva tajna nije sakrivena od tebe; Stekao si blago, mudrošću svojom

i razumom svojim, i nasuo si zlata i srebra u riznice svoje; Veličinom mudrosti svoje u trgovini svojoj umnožio si blago svoje, te se ponese srce tvoje blagom tvojim; Zato ovako veli Gospod Gospod: što izjednačuješ srce svoje sa srcem Božnjim. Zato, evo, ja ču dovesti na tebe inostrance najluće između naroda, i oni će istrgnuti mačeve svoje na ljepotu mudrosti tvoje, i ubiće svjetlost tvoju. Svaliće te u jamu, i umirjećeš usred mora smrću pobijenijeh. Hoćeš li pred krvnikom svojim kazati: ja sam Bog, kad si čovjek a ne Bog u ruci onoga koji će te ubiti? Umrijećeš smrću neobrezanijeh od ruke tuđinske; jer ja rekoh, govori Gospod Gospod. Opet mi dode riječ Gospodnja govoreći: Sine čovječji, nariči za carem Tirskim, i reci mu: ovako veli Gospod Gospod: ti si pečat savršenstva, pun si mudrosti, i sasvijem si lijep. Bio si u Edenu vrtu Božjem; pokrivalo te je sva-ko draga kamenje: sarad, topaz, dijamanat, hrisolit, onih, jaspid, safir, karbunkul, smatarad i zlato; onaj dan kad si se rodio načinjeni ti biše bubenji tvoji i svi-rale. Ti si bio heruvim, pomazan da zaklanjaš; i ja te postavih; ti bješe na svetoj gori Božjoj, hođaše po-sred kamenja ognjenoga. Savršen bješe na putovima svojim od dana kad se rodi dokle se ne nađe bezako-nje na tebe. Od mnoštva trgovine svoje napunio si se iznutra nasilja, i grijeoši si; zato ču te baciti kao nečistotu s gore Božje, i zatrču te između kamenja ognjenoga, heruvime, zaklanjaču! Srce se tvoje po-nese ljepotom tvojom, ti pokvari mudrost svoju svje-

tlošću svojom; baciću te ne zemlju, pred careve ču te položiti da te gledaju. Od mnoštva bezakonja svojega, od nepravde u trgovini svojoj oskrvio se svetnju svoju; zato ču izvesti oganj ispred tebe, koji će te proždrijeti, i obratiću te u pepeo na zemlji pred svjema koji te gledaju. Svi koji te poznaju među narodima prepašće se od tebe: bićeš strahova, i neće te biti dovijeka.¹⁴

Postoji dakle zakon i postoji bezakonje. Postoji model pada koji se ponavlja od Lucifera i prenosi na Adama i kasnije sve koji bi da se gorde i prkose Bogu hoteći da se vavilonskom strategijom jednače s njim. Zvezda Danica je u antičkoj mitologiji imala svog Boga koji ju personifikovao – Latini su ga zvali Lucifer, Grci Heosfor, a na srpskom bi bio Svetlonosac – kao i zvezda Danica koja donosi svetlo svetu iz mraka. Dovoljno elemenata da u hrišćanstvu dobije uveličane karakteristike opasnog Prometeja i zbog bunta sa položaja blaženog i visoko rangiranog andela avanzaže do ponora pakla. Nebeska hijerarhija teizama se ponavlja u ljudskim poslovima, polubogovi i bogići ne mogu protiv vrhovnog, anđeli protiv boga, čak ni sa njim ukoliko nisu pokorni, a ljudi ne mogu prebivati u Edenu, nego upravo suprotno, kad ga nisu dostojni, nego su – gordi da hoće mimo dosuđenih mesta i zapovesti. Kosmički zakon koji se izdaje za harmoniju se ne sme prekršiti, ni u najma-

---

¹⁴ Knjiga proroka Jezekilja, 28: 2–19, prevod Đuro Daničić.

njem, odnosno kazna je ista za sve prekršioce. Ko muti radost i potpunost postojanja i ne klanja se Gospodu zbog toga, no još hoće i sam da se oboži i bude obožavan, neće dobro proći.

Gospod je stvorio sve sam za se, i bezbožnika za zli dan. Mrzak da je gospodu ko je god ponosita srca, i neće ostati bez kara ako će i druge uzeti u pomoć. Milošcu i istinom očišća se bezakonje, i strahom Gospodnjim uklanja se čovjek oda zla.¹⁵

Prelaz je zakonomeran, logičan i značajan: od samosvrhovitog boga, do bezbožnika koji se ogrešuje o takvu postavku svrha. Potonji se prepoznaje po ponosu, gorosti srca, koja je uvek potencijalno opasna jer se da proširiti i na druge. Sugestija, koja je zapravo uvek ujedno i nalog, glasi da se valja blagim protivotrovom suprotstaviti bezakonju i – zastrašivanjem, kada se drugim sredstvima neiskorenjivo zlo uzgordjenja ne da neutralisati. Orientiri svetske scene su postavljeni, istorija data, propisno vladanje normirano i zadato. Pošto smo već povlašćeni i pokazali se nedostojni povlastice, poniznost a ne ponos, krotkost a ne halabuka – tek može iznova da nas približi Bogu. Pokornost jer su stvari dobro uređene jednom za svagda, a nikako ne svojeglavost, greh svih grehova, samostalno umovanje, obmana (sa)znanjem po meri čoveka a ne Boga.

---

¹⁵ Priče Solomunove, 16: 4–6, prevod Đuro Daničić.

Ko unese greh u svet, Gospode, te se sav svet ubolesti i postade hrana smrti? Um je kapija kroz koju greh uđe. Kroz um kanu kap otrova u srce i u dušu... Šta je prvi greh uma, Gospode, kojim se une- se muka i stradanje u sav rod čovečji? Prvi greh uma jeste samoobmana, drugi gordost. Prikovan čulima za nepostojeće, um uzima nepostojeće kao posto- jeće... Zaista, samoobmana uma je prvi greh. Ovaj prvi greh stupa u brak s gordošću, iz koga braka ra- đaju se svi gresi i sva zla, od kojih dolazi muka i stra- danje.

Tako Nikolaj Velimirović u svojim *Molitvama na je-zeru* vidi početak svesvetskog belaja.¹⁶ Samoobmana ovde potencira sunovrat civilizacije zasnovane na pove- renju u čula i vlastitu mudrost koja, pre ili kasnije, vo- di skandaloznom uvidu ili osećanju da bog možda i nije potreban čoveku. Drugde je taj kontekst najčešće pod- razumevan, pa se u tom smislu gordosti redovno daje primat. „Gde se dogodio pad, тамо се претходно наста-nila gordost: друго објављује долазак првога”, nedvo- smislen je Jovan Lestvičnik.¹⁷ I Papa Grgur je smatrao gordost nekom vrstom pragreha koji je klica i početak svakog zla. Gordost je, u svakom slučaju, nekako odu- već uzimana za najgori od, vremenom se ustanovilo, se-

¹⁶ Navedeno prema Malešev, „O gordosti: povodom nekoliko književnih likova i iz ličnog iskustva”, str. 20.

¹⁷ Jovan Lestvičnik, „O bezglavoj gordosti i nečasnim i hulnim pomisli- ma”, str. 6.

dam smrtnih grehova. Oni se obično nižu ovim redom: gordost, gramzivost, pohota, gnev, proždrljivost, zavist, lenjost. I obično drugi gresi i ne traže posebno objašnjenje, dok nikad dovoljnim karom nakuditi arhineprijatelja bogougodnog života.

Gordost je odricanje Boga, pronalazak demona, nipođaštanje ljudi, majka osuđivanja, potomak poхvala, znak duhovne jalovosti, proterivanje pomoći Božje, preteča ludila, vinovnik padova, podloga epilepsije, izvor gneva, vrata licemerstva, podupirač demona, čuvar grehova, uzročnik nemilosrđa, neznanje za samilost, surovi islednik, nečovečni sudija, protivnik boga, koren hule.¹⁸

Oblanda teološke osude gordosti uvek određuje njen status; zaleđe je i ishodište; argumentacija i objavljuje i pravda objavu. Kod Jovana Lestvičnika, recimo, „od zlog korena i zle majke proizilazi još gori plod: od pogane gordosti rađa se neopisiva hula“. A budući da je hula najopasniji neprijatelj, opet imamo bezbedno utaborenno ratovanje i orientaciju u svetu. Postoji „bezbožni duh“, „zli i surovi tiranin“, koji „huli na sve što je Božje“, neprestano sugeriše da nema spasenja i truje nas do dubina bića „nepristojnim i najsramnijim rečima kako bismo ostavili molitvu ili pali u očajanje“, odvojili se od

¹⁸ Jovan Lestvičnik, „O bezglavoj gordosti i nečasnim i hulnim pomislima“, str. 6.

svetih tajni, iznurili se tugom, izmučili postom. Ima međutim spasenja, samo se valja izbaviti od toga uznemiravajućeg „duha hule” za kojeg nije kriva duša njegovog slučajnog ljudskog nosioca već „sam nečisti demon”. Stoga ne treba pridavati nikakav značaj „pomislima koje je ubacio u nas”, nego ga prezreti i odgovoriti mu kao Hristos; „Idi od mene, sotono; jer stoji napisano: Gospodu Bogu svojemu poklanjam se i njemu jedinome služi”.¹⁹ Jedino prezir ovde pomaže, a svaka druga strategija vodi podleganju protivniku: „Jer, ko hoće rečima da savlada duhove, liči na čoveka koji hoće da zaključa vetrove”. Kolateralna dobit prezira prema ovom demonu je oslobođenje od strasti. Nećemo se plašiti strasnih hulnih „pomisli” jer ćemo prestati da praktikujemo njihov „uzrok i koren”: „suđenje i osudivanje bližnjeg”. Ko odnese pobedu nad tom strašću, „proterao je gordost”. Dok to međutim ne bude slučaj, i ukoliko se ni ne bori ili, ne daj bože, povladuje demonu, čovek, kao poprište te duševne borbe spoljašnjih sila, ostaje kriv. „Pijanstvo je uzrok spoticanja, a gordost je uzrok nedostojnih pomisli. I mada onaj koji se spotaknuo nije kriv za samo spoticanje, za pijanstvo će svakako biti kažnen”.²⁰

Onaj podležeći nedostojni uzrok protokrivar je i besprizivno nas osuđuje samo ako smo ga priupustili. Možda tu ni pijanstvo i druga zla više neće biti tako nedo-

¹⁹ Jevangelje po Mateju, 4: 10, prevod Vuka Stefanovića Karadžića.

²⁰ Jovan Lestvičnik, „O bezglavoj gordosti i nečasnim i hulnim pomislima”, str. 8–9.

pustiva kao za Jovana Lestvičnika, možda jedno demokratizovano doba može mnogo toga, sve može da dopusti, spoticanje svake vrste, sve osim onog korena koji „nedostojno” boji druge, inače možda i oprostive misli i činove. Defanzivna liturgija na poslednjem rezervnom položaju, koji nipošto ne sme pasti:

Verovatno ću biti pogrešno shvaćen; svoju propoved bih, naime, započeo pozivom svojim slušaocima da se okanu samoobožavanja. Posavetovao bih im da uživaju u plesu i pozorištu, u vožnji autom, u šampanjcu i ostrigama; da vole džez, i koktele, i noćne klubove, ako već ne umeju da uživaju ni u čemu boljem; neka uživaju u bigamiji, i provalnim krađama, i u svim mogućim zločinima prema sopstvenom izboru; samo neka nikada ne odaberu tašto samoljublje. Ljudska bića su srećna sve dok su prijemčiva za nešto izvan sebe, dok im je očuvana sposobnost da reaguju na spoljne podsticaje. Sve dok raspolažu tom moći, imaju, kao što su veliki umovi oduvek tvrdili, ono što su imali i u detinjstvu, a što još uvek može da sačuva i osnaži odraslog čoveka.²¹

* * *

Drevna mudrost se od svojih vremena uplela u istoriju intelektualne potrošnje i suočila se u savremenosti

---

²¹ Česterton, „Gordost kao greh Lucifera”, str. 11.

sa borbom za preživljavanje i najmanjeg vlastitog „racionarnog jezgra“, ako ju je tako nešto ikada nastanjivalo i moglo da pretekne. Različita se imena mogu nadenuti tom toku zbivanja, toj konstrukciji jedne kulture, tom opozivu mitopoetskog za račun autoriteta uma, zastevravanju dogme za volju afirmacije kritike koja je raskrinkava, osporavanju svakog onostranog nadleštva u napredovanju poverenja u vlastite moći. Jedan naziv, međutim, ostaje amblematska oznaka tog procesa: prosvećivanje. I u „svojoj“ epohi, ono se, s početka makar, još koleba, zajmi figuru, zadržava vrednosne predznačke, ali čak i tada nepovratno istorizuje mudrost. Pouka davnina više nije vovjek uklesana posle nebeskog odigravanja, a zemna priповest ne lamentira nad padom, već se naglasak jednoznačno prebacuje na „putovanje“ ka tom možda i nedostižnom cilju, a saga se radije ispisuje u slavu onoga što se može uraditi pod ovako ili onako neveselim pretpostavkama *condito humana*.

Prosvećenost je u ovom smislu moralna delatnost, i to moralna delatnost najplemenitije vrste; možda jedina delatnost putem koje ljudi mogu podnošljivo da opravdaju svoju gordu pretenziju da sliče tvorcu prirode.²²

---

²² Karl Leonhard Reinhold, „Thoughts on Enlightenment“, u: James Schmidt (prir.), *What Is Enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, Berkeley: University of California Press, 1996, str. 65–77. Citat na stranici 67.

Vremena su se definitivno promenila; isposničke pećine svetih ljudi smenilo je prebivanje u obesvetovljenom svetu u kojem je iskušenje možda i veće. Aršin je sada drugačiji: i višnja istina mora da položi račun pred razumom ovog sveta, naročito ona, a ne da tek objava garantuje za nju, kakva god bila. Čak će i teologija morati da postane „racionalna“. Rizičan potez i uistinu već veroloman, ako ne i satanski, za neupitnu veru. Ali će katkad on još tražiti opravdanje upravo u njoj. Hvaleći prosvećenost Rajnhold je neće videti kao ekstazu luciferovstva, već upravo kao opravdanje ljudske – ne zaboravimo Knjigu postanja – bogolikosti. On neumereno slavi Josifa II i za njegove reformske nakane s austrijskog trona vezuje „najplemenitije“ značenje reči „prosvećenost“. Pretenzija jeste gorda, ali tu je; još će nešto i biti od nje i od nas ako je dobrom vladarskom rukom i moralnim uzusima vođena. Slično ali sa potpuno drugim akcentom ispoveda i Mozer. Jednako se zalašući za prosvećenost, on uviđa pošast njenog odvajanja od religije: uveren je da bi ona bila pogubna i odnela onu potporu i sigurnost koja je ljudima neophodna. Stoga „pravu“ prosvećenost ustanavljuje kao promotera autentične religije, a „radikalnu“ odguruje u tabor fanatika koji je ona sama namenila institucionalizovanoj pobožnosti:

Sva ona prosvećenost koja nije zasnovana na religiji i podržana njome, koja ne počiva na zavisnosti stvorenih od njihovog Tvorca i na dobroti i brizi Tvorca za svoja ljudska stvorenja, koja se odvraća od

dužnosti ljubavi, poštovanja, zahvalnosti i pokoravanja Njegovoj volji, Njegovim zapovestima i ustanovama Njegove velike svetske vlasti, koja ostavlja čoveka vlastitoj volji, taštini i strastima i Luciferovom gordošću ga zanosi da sebe vidi kao svog jedinog, nezavisnost gospodara i da načini vlastititi samoživi prirodni zakon – sva takva prosvećenost nije samo put u pokvarenost, nemoralnost i izopachenost već takođe u razgradnju i uništenje čitavog građanskog društva i u rat ljudskog roda unutar sebe, koji počinje filozofijom a završava skalpiranjem i kanibalizmom.²³

Takozvani radikalni prosvetitelji su zaista upravo preko morala osporili i Boga i, još i više, njegove naloge. Didro, na primer, tradicionalnom hrišćanskom moralu konkuriše već proširenjem obima etike na oblasti koje prethodno uopšte nisu tematizovane kao moralni atributi: ambicija, usavršavanje, intelektualna nepristrasnost, žudnja za seksualnim zadovoljstvima, kao i insistiranje na društvenoj jednakosti i poštovanje vladavine prava u svakom pogledu. Lične vrline postaju čak i podržavanje republike i unapređenje individualne slobode izražavanja. U isto vreme, Didroov pristup depotencira ili potpuno eliminiše brojne ranije „vrline”, ko-

---

²³ Friedrich Karl von Moser, „Wahre und falsche politische Aufklärung“, *Neues Patriotisches Archiv für Deutschland*, tom 1, Mannheim und Leipzig: C. F. Schwan, 1792, str. 527–536. Citat na stranici 533.

je su tradicionalno smatrane „višim”: samoporicanje, poniznost, čestitost, pobožnost i apstinencija od kulinarskog i seksualnog zadovljstva. Nova etika, zaključuje Izrael, podrazumevala je potpunu moralnu revoluciju iako, začudo, neki istoričari još uvek uspevaju da u Didrou vide „moralnog konzervativca”.²⁴ Istinske moralne vrednosti kod Didroa, ukratko, ne smeju biti transcendentne, već moraju da služe ljudima na ovom svetu i u ovom životu. Predstava nadzirućeg božanstva, koje kažnjava zlodela i nagrađuje vrlinu i na taj način povezuje pojedinca i društvo, u tom pogledu može biti samo štetna i zapravo destruktivna, budući da će pobožni sledbenici teoloških direktiva uvek ratoborno promovisati neophodnost davanja prednosti ne svetovnom interesu, nego religijskoj dogmi i vlastitom sistemu verovanja. Stoga se moral, prema ovoj formaciji prosvetiteljstva, mora pre svega otrgnuti od pokroviteljstva teologije. Nova etika, oslonjena isključivo na razum, potražiće nove, čisto sekularne pobude, norme i oblike ispravnog postupanja, stupajući u tesnu vezu sa politikom i sa pravom.²⁵

²⁴ Recimo, Alaster Makintajer, *Traganje za vrlinom: Studije iz teorije mora*, prevela s engleskog Sofija Mojić, Beograd: Plato, 2006, str. 62–72; John Gray, *Enlightenment's Wake*, London, New York: Routledge, 1995, str. 147.

²⁵ Videti Peter Gay, *The Enlightenment: An interpretation*, tom 2: *The Science of Freedom*, New York: Knopf, 1969, str. 25–26; Jonathan Israel, *Enlightenment Contested: Philosophy, Modernity, and the Emancipation of Man 1670–1752*, New York: Oxford University Press, 2006, str. 663–696.

U neuspehu da to učini ogleda se neprebrodivi problem radikalnog prosvetiteljstva i svih modernih stanovišta koja iz njega proizlaze, primetiće savremena „komunitarijanska“ interpretacija. Tako Tejlor tu „samoprikrivajuću filozofiju“ prokazuje kao „parazitsku“: radikalni prosvetitelji ne polažu račun o izvorima svog shvatanja morala; pozajmljujući formulacije od protivnika, i u nemoći da legitimišu vlastiti, zadovoljavaju se polemičkom osudom crkvenog morala.²⁶ Privilegija potonjeg je da makar deklariše svoje poreklo i artikuliše „konstitutivno dobro“. ²⁷ Utilitarizam ovog prosvetiteljstva, doslovno se izgrađuje „na već postojećem obrtu

²⁶ Štaviše, Tejlor smatra da takva „vrsta filozofije“ jedino može da „živi od užasa onih stanovišta koja napada“, da je njeno stanovište uopšte moglo da postane ubedljivo u osamnaestom veku jedino blagodareći „verskom proganjanju i surovom kažnjavanju u skladu sa zakonom“: „Ono je moglo da živi od beščašća koje je htelo da sruši. Prilikom napada dobra mogu biti uzeta zdravo za gotovo i ne biti tematizovana, dok se pažnja usredsreduje na zloupotrebe koje prete u postojećem poretku. Ali, ako se udaljimo od suprotstavljanja vladavini, od napada ka izgradnji novog poretka, onda je često bivalo očigledno koliko je utilitaristički pogled bio površan i istovremeno preteći. 'Površan' zato što izgradnja vlastitog stanovišta zahteva neki osećaj za dobra koja po-državamo, a ne samo za ona protiv kojih smo; 'ugrožavajući' zato što odbijanje da se u potrezi za srećom definiše bilo koje dobro osim zvaničnog dobra instrumenitalne efikasnosti može da dovede do zastrujuće destrukcije načina društvenog života, do izjednačavanja i postiskivanja svega što se ne uklapa u ovu uskogruđu viziju o kojoj moderne posledice birokratske racionalnosti nude obilje svedočanstava...“ (Čarls Tejlor, *Izvori sopstva: stvaranje modernog identiteta*, s engleskog prevela Sofija Mojsić, Novi Sad: Akademска knjiga, 2008, str. 511).

²⁷ Tejlor, *Izvori sopstva*, str. 509.

argumentacije tako što, na primer, osuđuje izvesne filozofije zbog gordosti kojom odredene ciljeve uznose nad naša obična, čulna ispunjenja". Tako se živi na moralnim uvidima koji su široko rasprostranjeni u kulturi – ali im se ne daje „opravdano mesto”.

Pozivanje na gordost imalo je smisla unutar izvornog hirščanskog konteksta kao kontrast skrušenosti koja je primerena svima onima koji su podjednako božja deca. Taj kontekst se poriče, ali se umesto njega ne ukazuje ni na koji novi.²⁸

Stav da moralna doktrina mora ne samo da zasnuje moralni svet nego i da kompletno (re)kreira čitavu kulturu važi kao pretpostavka ove Tejlorove kritike. Niti je međutim prosvetiteljstvo bilo isključivo utilitarističko u svom razumevanju dobra niti su i prosvetiteljstvo i utilitarizam smisljeni kao „sveobuhvatne doktrine”, već su pre nastale u otporu prema njima i dobровoljno opstale u stavu budnosti prema svakoj apsolutizaciji, stavu otvorenosti prema (ishodima) budućnosti i formalno-proceduralnim razmatranju uslova radije nego nomenklature ovog ili onog neba i pouka i zapovesti koje slede iz njegove mitopopeje i odgovarajuće kulture. Ono što takvo držanje sebi upisuje kao prednost, oduzima mu se sameravanjem prema supstancialnosti onoga što osuđuje, pretvarajući ga u parazitski kritičarski mentalitet.

---

²⁸ Tejlor, *Izvori sopstva*, str. 510.

Kritika je međutim u međuvremenu postala evropska tradicija, koja vazda priznaje i propituje i uslovjenost vlastitom kulturom i vlastito nestabilno držanje u pokretu emancipacije. Za razliku od one koja takve probleme ne priznaje.

U sekularnom okretu doba prosvetiteljstva gordost je zaista ostala ali je, niukoliko parazitski, promenila stranu. Pred sudištem ne Boga i njegovih zemnih poslanika, nego razuma, ona se sada radije može pripisati onima kojima uopšte veruju da mogu biti u posedu istine, pa još tako klimavo potkrepljene i vanteorijskim autoritetom podržane. Pa čak i ako je do poštovanja Svetog pisma, pokornost zapovestima bi sada bila najviše što se može, a svako tumačenje suvišno i upravo gordo. Ko smo mi grešnici da se, čak i kao prvosveštenici, usuđimo da dodajemo ili oduzimamo reči objave, umesto da je samo slavimo? Protest je iznutra „privatizovao“ religiju i od univerzalne preporuke sa zakonodavnom snagom prepustio je intimnim obradama. Gordost time nije izgubljena niti veštački nakalemljena na nove tablice, nego je u ponajboljim varijantama „prosvećene“ tematizacije dospela do samosvesti ili makar stida vlastitog ispovedanja: šta bi uostalom bila uzornija slika gordosti do doktrinarne uverenosti da nas je bog stvorio na svoju sliku i priliku, da smo povlašćeni u kosmosu, da se smo centar istorijskog zbivanja... Tek nas je ovakva ili onakva prosvećenost, uz žrtve i mučeništva posvećena u svom kalendaru svetih, lišavala tog najgordijeg psihičkog komfora, tog ontoteoantropološkog, otvoreno govo-

reći, narcizma. Znamenita Frojdova priča o tri rane koje je nauka nanela samoljubivosti čovečanstva, o Koperniku, Darvinu i njemu samom, o izmeštanju iz centra sveta, iz planetarne privilegovanosti i iz iluzije da smo gospodari čak i u kući vlastite svesti, upravo u pogledu obračuna (s) gordosti ostaje na možda trajnoj snazi.²⁹

* * *

Ohola ličnost sve meri prema sebi, a ne prema istini. Ohol čovek smatra za loše sve ono što ne odgovara njegovom ukusu. U opštem zamagljivanju ja-snih i opšteprihvaćenih standarda, danas kod mlađih ljudi (a čak i kod mlađih žena) postoji prava poštast pribegavanja ličnoj proceni; i sve kao posledica nedostatka verodostojnog i nepristrasnog procenjivanja. Pošto nema standarda koji bi bio dovoljno pouzdan da se čovek uklopi u njega, svi standardi se modeluju tako da nama odgovaraju.³⁰

Česterton ovde ilustruje jednu posebnu vrstu drskosti koju opet razlikuje od obične, ponekad „zabavne i okrepljujuće“ drskosti uličnog obešnjaka: reč je naravno o onoj „smeloj intelektualnoj drskosti“ koja umislja da nije podložna „uzvraćanju ili proceni“. ³¹ To je „sla-

²⁹ Uporediti Predrag Krstić i Srđan Prodanović, „Narcis i pagan jezik: Darvin via Frojd“, *Trećiprogram Radio Beograda* (Beograd) 44 (155–156) / 2012, str. 314–324.

³⁰ Česterton, „Gordost kao greh Lucifera“, str. 12–13.

bost" taštог i budalastog koliko i privlačnog uverenja da sami predstavljamo „vrhunski standard bivstva”. Predmet osude je dakle jasan: relativizam, perspektivizam koji se pretvara u pogodno oružje za proizvoljno pravdanje vlastitih nastrojenosti. Moglo bi se pomisliti da je problem u tom njegovom motivacionom zaledу, pa bismo, operisani od centriranosti na sebe, možda mogli biti iskreno a ne gordo anomični? Tu međutim odjednom više ne važi formula koja je prehodno pravdala i najteže negorde poroke i zločine,³² već se umesto rasprave o eterinalizovanoj vrlini pozajmljuje od protivnika konsekvenzialistički kriterijum. Nema dobrog nepouzdanja u booga. Nekada najcrnja etiketa za bogohulno stanovište –

---

³¹ Brbiljarija savremene psihologije i sociologije o svemu i svačemu, na Čestertonovo čuđenje, znakovito previdaju i sistematski prečukuju ovu „moralnu boljku“ epidemijačkih razmera. A teško da bi i mogli šta drugo do kažu ili dodaju „oveštaloj crkvenoj maksimi: gordost dolazi iz pakla“ (Česterton, „Gordost kao greh Lucifera“, str. 11). Užasna besomučnost te pošasti opravdava strašne reči, misli Česterton. „Učeni ljudi“, naravno, umesto da sude kafanama, piću, duvanu i vinskim čašama, treba, izgleda, da preispitaju svoju nadmenu perspektivu: „Najporočniji učinak na svetu, ne simbolizuje vinska čaša, već lupa; i on se ne ostvaruje u kafanama, nego u najtajnijoj od svih kuća, kući ogledala“ (Česterton, „Gordost kao greh Lucifera“, str. 12).

³² Čim se „intelektualno“ odustane od velikog standarda nastupaju ne-premostive nevolje. Možemo uvideti i „suštu malenkost“ i „čistu slučajnost“ ljudskog bića – to je očit opozit i, moglo bi se učiniti, delotvoren protivotrov gordosti – ali „otud potiče nova teskoba“, koju nekako Česterton vezuje za one „koji se hvališu širinom svojih izbora“. Ako je suditi po nastavku te misli, izgleda da obrtanje, uostalom davolja raba, takođe krije klicu proizvoljnosti i samomerodavnosti: „skeptik“ se oseća „sвише velikim da bi život merio krupnim stvarima, pa zavr-

indifferentismus – možda je još i strašnije poricanje od borbe za vlast na njegovom tronu koja ga ionako samo regeneriše. Jer valjda i ravnodušnost jedino on u svojoj jedinstvenoj samodovoljnosti može sebi da pripiše. Poštено govoreći, nedopustivo gorda je samo jedna stvar ili možda dve stvari: pounutriti svojstvo ili prerogativ boga i želeti biti samodovoljan bez obzira na Njega. To se mora predstaviti ne samo kao greh (svih grehova), nego i kao bolest, kao farsična i teroristička autističnost, kao nepropusna a iritirajuća na-sebe-centriranost, kao zlo sebeoboženja. Kolnaia to neprekidno i intenzivno ističe:

Gordost ne označava naglašenost lične vrednosti, nego određeni *apriorizam* osećaja vrednosti sopstva. „Moja” ličnost, moja zajednica, moj lični stav je kao takav, kao „moj” jedinstveno vredan... [Z]ja gordost postoji jedan „apriori” sopstva: ne apriori u smislu obavezne i uostalom merodavne vere u „objektno” vezanu, odabranu ili prozretu „vrednost” (vrednost bilo koje vrste, bilo koje predmetne sfere), nego apriori u smislu večnog i neprobojnog stava o ličnoj vrednosti... Svaka gordost je *satanistička*: ona želi da bude svoj lični Bog.*

šava time što ga meri najsitnjim”, a „podsvesna tiranija sputava um” i s obzirom na tradiciju i s obzirom na izazove budućnosti: „Nil admirari postaje moto svih nihilista, koji se u pravom smislu i završava u ničemu” (Cesterton, „Gordost kao greh Lucifera”, str. 13). A to takođe nije Bogu milo.

* Navedeno prema str. 142–143 ove knjige.

Traje borba neprestana, jer gordost iz toga zajedničkog temelja lukavo poprima najrazličitije „konkretnе izraze”. Pronicljivo se detektuje jedno „osnovno nastojanje gordosti”, jedan „opšti potez gordog ponašanja [koji] stremi ka tome da na neki način zaključa subjekat od predmeta okoline i posebno od svojih bližnjih”, ukazuje se da se „apriorno samouzvisivanje” odigrava u „generalnom unižavanju” i poništavanju vrednosti drugih i da sama sebi dovoljna gorda osoba „negira vrednosni sadržaj i težinu stvarnosti izvan sebe”, ali i da gordost nikad ne podrazumeva samo ponižavanje drugih nego „uvek i – iako skrivenu i u aktuelnom smislu neznatnu – neposrednu sumnju i izazivanje Boga”. Traganje za tako okupljenim i potom rasplinutim izrazima, čak i „eksternalizovane” i sa aktivnošću povezane gordosti, prema modelu blagonakonog ali neumoljivog inkvizitora, pronaći će je bezmalo u svemu: kako u „izolaciji”, tako i u „zahtevima za vladavinom i postignućem”, i kod „štrebera” i kod konformiste, i kod plebejca i kod estete...

Naizgled dobrovoljna a zapravo zlom motivisana nepropusnost gordosti, gradi sve nove i složenije „oblike”, koji se svi, verujemo, mogu drugačije i jednostavnije odrediti pomoću već postojećeg modela: reč je o taktikama odbrane od „sveta objekata”, odnosno mimikrijskog održavanja svesadržateljskog Ja sa njim. Tu više nije reč ni o „samoživosti” deteta već o recepciji odojčeta. „Svet objekata”, uključujući i druge ljude, nije odvojen od uostalom još neformiranog Ja, nego su svi objekti „unutrašnji”, pa se, kao što je znano, uz bolne povrede

podrazumevane prirodene iluzije, tek ustanavljuje granica koja izmiče posedu i vlasti. Upućivanje na osnove psihoanalize je ovde izlišno, ali nije na zaoštravanje teorije gordosti koja svoj predmet svodi na vezanost, kao u mitu o postanku, doduše zla, za onu najraniju fazu. Možda zapravo i ne postoji izbor u toj stvari: jedna „uvečana figura oca“ Svega mora da ostane pantokrator i svako osporavanje vidi kao otkidanje od sebe.³³ A njegovi poštovaoci kao neoprostivu uvredu.

Jedan odavno odigrani ili uvek iznova odigravani kopernikanski obrt, dakako satanistički za ovo uho, u ovom smislu ostaje blagotvoran. Poput ptolomejevske astronomije, neprestano se gomilaju *ad hoc* i sve maštovitija objašnjenja samo da bi se u sudaru sa iskustvom sačuvala pretpostavka koja ne sme da se dira, od koje sve mora da počne, a u ovom slučaju i da se završi. Umesto ubedivačkog nizanja paraargumenata na tragu neupitne potke nebeske dinamike, tek jedna njena (pri)zemna empirijsko-psihološka rekonstrukcija možda bi ponudila bolju priču. Pretpostavka Boga ništa ne objašnjava a stvara komplikacije.³⁴ Antinomije se mno-

³³ Uporediti Sigmund Frojd, *Budućnost jedne iluzije i drugi eseji o religiji*, s nemackog preveo Božidar Zec, Beograd: Zavod za udžbenike, 2002.

³⁴ Znamenita anegdota koju imamo u vidu je svakako apokrifna a možda i pogrešno tumačena i prepričavanjem preobražena, ali je i kao takva svedočanstvo vremena. Laplas je navodno poklonio ili predstavio rukopis svoje knjige *Rasprava o nebeskoj mehanici* Napoleonu a ovaj ga je, čuvši ili primetivši da u njoj nema imena Boga, upitao da li je istina ili kako je moguće da se u ogromnoj knjizi o sistemu svemira čak ni ne pominje njegov Tvorac. Laplasov odgovor je glasio: „Ta pret-

že već unutar crkvene dogmatike. Gordost je, ispada, uvek zla, osim u jednom slučaju. Svi su gordi ako opnašaju boga; on jedini nije gord kada se jednostavno opnaša kao bog. Gordost je pragreh i svakako porok, osim ukoliko je božji. Oponašanje roditelja u principu nije nepoželjno, naprotiv, jedino kada je reč o Jedinome i svoj njegovoj deci to ne važi. Šta je tačno (po)grešno u assimilaciji, u posličavanju bogu: sama namera ili ugrađeno krivotvorene? Kada je sujet, ili svakako oholost, onostrana, onda je odjednom, jupiterovski i nasuprot Ksenofanu, primerena.³⁵

S tim u vezi, hrišćastvo, pa ni vera uopšte, nema ekskluzivno pavo na instaliranje i tumačenje gordosti. Scenarija i scenografije *superbia* možda i ne postoje pre svestog pisma, ali upozorenja na oholost svakako postoje. Ona su po pravilu i tu mišljena kao opomena odozgo, ali opomena koja ne mora da zagovara duh pokornosti niti da uopšte bude nadnaravna. Ona može biti i često jeste,

---

postavka mi nije bila potrebna" (Hervé Faye, *Sur l'origine du monde: théories cosmogoniques des anciens et des modernes*, Paris: Gauthier-Villars, 1884, str. 109–111; Ernest Pasquier, „Les hypothèses cosmogoniques (suite)”, *Revue néo-scholastique* 5 (18) / 1898, str. pp. 123–140 – dijalog diskutovan u prvoj fusnotu na stranicama 124–125; Florian Cajori, *A History of Mathematics*, New York: Chelsea, 2000 [1893], str. 262; Stephen Hawking, „Does God Play Dice?”, javno predavanje, 1999, dostupno na internet adresi: <http://www.hawking.org.uk/does-god-play-dice.html> (pristupljeno 12. avgusta 2013).

³⁵ Kolnai se ne libi da, u jednom kontranapadu koji se rasplinjava u osudi nedoličnosti volje gordoga da vlada stvarima, to i prizna: „Apsolutna nadmoć, koja je istovremeno stvaralačka i ispunjena ljubavlju, je upravo isključivi posed Boga”.

tako reći, drugačije nadnaravna: protivnaravna, veštačka. Može se zvati zakon ili moral, a da se ne zasniva na transcendentnoj zapovesti. Predupređivanje, sputavanje, kažnjavanje hibrisa se proteže bezmalo čitavim grčkim zakonodavstvom, a ne manjka ni mudrih izreka koje upozoravaju na njega. Heraklitov fragment „Obest treba gasiti više nego požar“ samo je poslovično najnabajeniji primer.³⁶

Mudrost onoga sveta, znano je, mudrost ovoga vidi kao ludost. Ali i ovosvetovna je mudrost, čini se, dovoljna za osudu gordosti, jednako koliko i drugih poroka. Ako je ona i sklona „nihilizmu“ (ali za koga, s obzirom na šta i čijem), njen zaključivanje sada više ne mora, valjda, da čini onaj, dakako neopravdani skok u zaključivanju, ukoliko je ikada reč o zaključivanju, od loše gordosti na dobrogog boga. Ona neće više samo da pokaže nedovoljnost teološkog i mogućnost neteološkog objašnjenja gordosti, nego pre svega mogućnost, a onda i poželjnost sameravanja uzoholjenja bez pomoći Boga, odnosno (hipo)teze njegovog porekla u odboženju. Pri tom uopšte ne sumnjamo da u internoj teoantropološkoj dijalektici elevacije i deklinacije ima više nade nego u zdravoj ličnosti koja umislja da zna koliko vredi i samopouzdana je. Ali bismo je radije postavili u horizontalu i odvezali od monizma i hijerarhije. Svest o višem već nalazi pribediće u bivšem uzgordjenju palog, a svest

---

* Hermann Diels (prir.), *Presokratovci: fragmenti*, knjiga I, Zagreb: Naprijed, 1983, str. 153.

o drugačijem, koju bismo da joj prepostavimo, ni ne traži nikakvo do istraživačko iskustvo i neisposničko iskušenje, koje sada i ishod pitanja vlastitosti ostavlja otvorenim.

Medicinskim rečnikom govoreći, moglo bi se reći da su teocentrički opis i klinička slika bolesti gordosti tačni, ali da dijagnoza nije formulisana na odgovarajući način, pa da ni terapija ne može biti delotvorna. Dijagnoza je naime odboženje, a terapije ponovno poboženje. Podvrgavši se toj terapiji nesumnjivo se može prikladnije i uljudnije postojati na svetu nego da se oholi unapokojo bez nje, a i to samo ukoliko se ne pokaže prevelika revnost u odbrani učenja koje je zasniva i ne shvati preozbiljno upravo ono što je izvorno htelo da bude: Istina. Alternativa međutim uopšte nije – osim u unapred odlučenoj i scenski vrlo luksuznoj a karakterno siromašnoj postavci univerzuma – ili pridržavanje gordosti za sklop epizode otpadanja od Boga i bogobojazna poniznost ili bezbožnička gordost. Ne samo da postoji čitav niz prelaza između ta dva, nego ni polovi alternative u sebi nisu nužno ni skladni ni međusobno isključujući.

Smerno približavanje Bogu, stvoritelju i vrednosnom centru postojećih stvari je nužno, pa makar samo da bi se gordost prema tvorevini istinski pogodila u srce.*

---

* Navedeno prema str. 182 ove knjige.

„Prevazilaženje gordosti“ koje Kołnai, među svim drugima, pronalazi u „smernosti“, naravno, ne nalazi se tu, nego u ukidanju čitavog sklopa koji regeneriše taj iskreirani večni sukob u koji se može udobno smestiti i centrirati. Gordost bi pretekla i po uminuću tog sklopa, ali bi se, tek tada, saznavali likovi njenog odredenog afirmisanja i neutralisanja i iskušavale naše moći u tom preduzeću. Kao i kada je reč o drugom polu, o smernosti, poniznosti, pokornosti, koje bi se izbavile svog izbaviteljskog konteksta i rđave beskonačnosti eternalizovanog određbenog suprotstavljanja i, zadržavajući neprolazni ali promenljiv sadržaj, možda se radije pretvorile u nepretenciozniji ali delotvorniji obzir, obzirnost ili nešto slično.

Gospod suproti se ponositima, a poniženima daje blagodat. Pokorite se dakle Bogu, a protivite se đavolu i pobjeći će od vas. Približite se k Bogu, i on će se približiti k vama. Očistite ruke, grješnici, popravite srca svoja, nepostojani.³⁷

Konstrukcija mora da umine, figura da se razlomi, dimenzija gore-dole demontira takođe. U svetu i mišljenju imanencije, a i nje oprezno i dezapsolutizovano intonirane, iskorak i opomena bi dolazili ne od naduvanog (sve)višnjeg, već od stvari, od ljudi, od životinja, od, na primer, objekata koji se svete u Bodrijarovoј patafi-

---

³⁷ Poslanica Jakovljeva, 4: 6–8, prevod Vuk Stefanović Karadžić.

zici, od ukratko nevelikog drugog i svakog drugog, uvidom u njegovu razliku i njeno pravo; iz horozonta i horizontale svetskih entiteta, ili preklapajućih i nesamerljivih ravni, svejedno, provokacija i vokacija bi dolazila od onoga što je i potrebno i preko čega je sve previše da bi se uvidela vlastita i posvemašnja kontingencija i ograničenost. Jedna sada autorefleksivna univerzalizacija i samog modela gordosti – ali ne više ni kao greha ukupnosti palog čovečanstva prema bogu, još manje kao neselektivnog prava na oprost zbog njene najšire rasprostranjenosti – nego radije baš kao njegovo profano iskupljenje za dosadašnja gordo samouverena ogrešenja sakralnog upravo o etos vrednovanja. Taj negativni gest koji nema zadati ishod već bi bio i dovoljan i jedino odgovoran.